

אירית בהרב

משבר הזהות והערכים בעיירות הפיתוח והיכולת לפתור

ללמוד - להבין תהליכים, כשלב הכנה לנתינה - ככלל אין להביט על הניגודים בחברה הישראלית בתור ניגודים קבועים בלתי ניתנים לשינוי, אלא בראיה הלוקחת בחשבון את התהליך החברתי-היסטורי, את ההתפתחות, ואת הזרימה הבלתי פוסקת. מבט ההתפתחותי לא ינציח מחלוקות אידיאולוגיות והבדלים סוציולוגיים, אלא יבין כי חלק מחזרת עם ישראל לארצו הוא תהליך של מעבר מחברה יהודית, שמרכז חייה היה הקהילה, אל חברה לאומית המזדהה עם המדינה ומוסדותיה. אם מביטים על הניגודים בתוך התהליך ההיסטורי, אפשר גם לצפות ולצפות לזמן בו הזדהות עם המדינה לא תפגע בהזדהות עם החיים היהודיים, גם אם כיום אנו מצויים בתוך תוכו של השבר. זו אינה אמונה "מיסטית", מנותקת מהמציאות, אלא מבט קצת יותר רחב, הנעזר בכלים סוציולוגיים מקובלים. נכון הוא, שכאשר מדובר בתהליכים היסטוריים, קצב ההתפתחות שונה מקצב ההתפתחות של האדם היחיד. רוכנו חסרי סבלנות, ומעוניינים לראות את הפתרון כבר מול עינינו. אף אחד לא הבטיח פתרונות מהירים, להיפך, יתכן שעוד יהיו גילויים יותר קשים של השבר הערכי - חברתי, אולם גם אי אפשר להתעלם מכך שחלק מהשבר כבר מתחיל להתרפא. הנעלם הגדול הוא מימד הזמן - ואין ברירה אלא להצטייד במבט סבלני ומבין, בקצת חוש הומור, לעשות את שניתן לעשות ולא לשקוע ביאוש, או בהתבצרות אידיאולוגית, המנציחה את הניגודים.

משבר ההתבגרות החברתי - ראשית, קיים צורך להבין את הלך רוחה של החברה הישראלית. יש להבין את ההתפתחות וההתבגרות הישראלית, המלווה בשבירת כלים יהודית, את הירידה הרוחנית ואת המעבר מדור ההורים המסורתי והחם לדור הכנים המתקדם והמתלבט. יש להבין עד כמה ההורים, המשפחה הרחבה יותר, המורים, הקהילה ומנהיגי הדת, עומדים חסרי אונים. בתי הספר הממלכתיים דתיים ובתי הכנסת העדתיים מעבירים הלאה רק מסורת, לא אמונה, ולא עולם רוחני - תורני בנוי ומוצק. לעומתם קיימים הפיתויים: תקשורת, ספורט, דיסקו וריקודי עם. שילוב של ציונות חילונית עם תרבות המערב וסממניה המיובאים. קיימים גם החספוס, המבוכה הערכית, שבירת המסגרות והחוסר בדמויות חינוכיות אמיתיות עימן ניתן להזדהות.

המפלגות והארגונים למיניהם פועלים מבחוץ, ואינם יורדים לתוך הווי החיים של החברה עצמה. הם נותנים שירותים חברתיים, מלמדים חומר לבגרות, מנסחים שיטות פוליטיות, בונים מסגרות כלכליות, אבל רחוקים ממהפך ערכי אמיתי. מהפך כזה יוכלו לחולל רק מי שיגורו במקום עצמו, ילמדו אותו, יחושו את מגבלותיו וקשיו, את הכללים החברתיים הפועלים בו, את הסמלים הפועלים עליו, ומתוך כך יזדהו, יבינו ויתרמו. עיירות הפיתוח, והחברה הישראלית כולה, נמצאות בדור של מעבר והתבגרות, הכולל סממני שבר לצד התקווה והבניין.

הבעיה המרכזית - צמיחת זהות חדשה על חשבון הזדהות ישנה. קיימות בעיות שונות בעיירות הפיתוח, בעיות של כלכלה וחברה, השכלה ומיזוג תרבותי. אולם הבעיה המרכזית היא הבעיה הערכית. בעיה זו, שאף משרד ממשלתי אינו מופקד עליה, היא השורש לבעיות אחרות, ודוקא בני תורה יכולים להביך אותה, ולתרום לפתרונה. התהליך, שעבר על החברה היהודית במאתיים השנים האחרונות, לא פסח גם על העליות של שנות החמישים מארצות המזרח. בהדרגה חדרה המהפיכה הציונית לכאן. ההזדהות של בני העיירה עם המדינה, הצבא וכלל החברה הולכת וגדלה. הניכור שהיה קיים בין עיירות הפיתוח לחברה האשכנזית הישראלית אינו קיים. "החבר'ה" מעונינים לעבוד, לשרת בצבא, וכבר לא מחפשים את התפקידים הקלים. הנוער פתוח לערכים ואידיאלוגיות שהחברה מסכיבו מציעה, קולט ומשתלב. דוקא השבר הציוני של החברה המבוססת, גורם להם לגלות כי הציונות איננה שייכת למיגזר חברתי מסויים, אלא לכלל החברה. כאשר בני המושבים המבוססים מסכיב לקרית מלאכי מגלים חולשות כלכליות, חינוכיות ואחרות, מתחילים בני העיירה להזדהות עם המטר של כלל החברה. צומחים מורים בני המקום, עסקני ציבור ופוליטיקאים ברמה גבוהה, ואת העולים מרוסיה מעונינים בני הקריה לקלוט בעצמם, ללא עזרת המושבים מבחוץ.

אולם, דוקא הצלחתה של המהפיכה הציונית פוגעת בצד השני של הזהות - המסורת והדת. המסורת רק מחזקת את הציונות, אולם איבדה את קיומה העצמי. החינוך החילוני נחשב למוצלח ולמתקדם יותר, המבנים והציוד שלו משוכללים. (יהיה מי שיאמר שזו אפליה, יהיה מי שיאמר שזה מוצדק מכיוון ששם רוב התלמידים.) אולם מעבר לכך - הדימוי של החינוך הכללי גבוה יותר, ישראלי יותר, בוטח יותר. השחיקה מהירה מאוד, רכים מחובשי הכיפה מוכנים לשלוח את ילדם לחינוך

הכללי, "מסורת יש לנו" - יאמרו - (וכבר ציינו כי החינוך הדתי אינו מציע יותר ממסורת). "ואילו בחינוך הכללי ישנה רמה", ובעיקר - זהות חדשה. הזהות הלאומית בולעת את הזהות המסורתית, ויוצרת את תגובת הנגד החרדית. שכונת חב"ד או החינוך של ש"ס מהוים פתרון לכל מי שחושש לאבדן היהדות, ומותר על המהפיכה הישראלית. משום כך, מובן החשש החרדי דוקא מהלאומיות, יותר מחשש מפני היתרונות ההשכלתיים אשר לחינוך הכללי. להשכלה אין מסר כובש עבור המוני העם. הורים שולחים את בניהם לחינוך הכללי, מכיוון שהזהות הדתית איבדה את משמעותה, והלאומיות כבשה את המסורת. דוקא מי שהוא תוסס ומלא חיים, ורוצה להשתלב בחברה הישראלית, מתקשה לחזור אחורה לכית הכנסת של סבא. דוקא מי שיש לו חוש חברתי מפותח, ורצון לתרום ולהתנדב, לא יצמצם את עצמו במסגרות הדתיות הקטנות, בשכונה הסגורה ובהגבלות התקשורתיות. היהדות איבדה את המסר הכללי שלה, היא מצומצמת, מבחינה לאומית וחברתית. כבוד למסורת ולדת, שימוש במושגים כמו "בעזרת ה'", בטחון בה', כל אלו עמוקים וקיימים. כמו כן, הבעיה איננה רק תרבות מערבית, המשתלטת כאשר אין תחליף אחר, אלא הבעיה נעוצה בדימוי שיש לעולם המצוות כעולם המנותק מהעשייה החברתית. עבור הלאומיות מספיקה לכאורה המסורת - עסקני הליכוד יוכיחו - ואילו עשייה חברתית מנותקת בעיניהם ממצוות התורה. העולם הרוחני היהודי נמצא רחוק ומנוכר.

לסיכום - המציאות הסוציולוגית החיצונית היא בחירה חדה וקשה בין דת ללאומיות. בכלל החברה, גם החילונית, קיימת מסורת אבל היא איננה רואה את עצמה כזקוקה להדרכת התורה. להיפך, החברה החרדית, הנתפסת כמייצגת חברה המודרכת ע"י התורה, פורצת אמנם לחברה החילונית, אבל נתפסת כנוגדת את ערכיה הבסיסיים, שהם הלאומיות והציונות.

חשיבותה של הציונות הדתית בעיריית פיתוח - האם קיים גורם מסויים הנותן דוגמה אחרת? האם קיימים אנשים, בתוך כל השבר הזה, המייצגים יהדות אמיתית, בריאה יותר, המשלבת את העולמות? ישנן כמה משפחות בודדות, אולם הן מתקשות לבנות קהילה שלמה. קרועים בין חילוניות וחרדיות, ניתן לאמר כי חברתית ולכן פוליטית - כקהילה, אין ציונות דתית בקרית - מלאכי. אילו היינו חיים בעיריית פיתוח עשרות שנים, קרוב לוודאי כי גם אנו היינו עוברים

בדיוק את אותו תהליך. איש איננו מחוסן. רק מפגש עם המסר הדתי - לאומי בצורה כללית, יהפוך את החיים פה לעמידים יותר בפני תהליך השחיקה לשני הכיוונים. הציונות הדתית אינה עוד כת, עדה או מפלגה. זו יכולה להיות הדרך המרכזית, הזהות החברתית השלטת, הכובשת. עלינו לצאת מרגשי הנחיתות שלנו, מתחושת המיעוט. אין שום סיבה שלא נצליח לחולל שינוי ערכי בקריה כולה. הסיבה היחידה היא חוסר הבטחון שלנו בעצמנו, רגשי הנחיתות, הפסיכולוגיה-של-מיעוט, שרגיל להיות מיעוט דתי-לאומי בחברה חילונית. דוקא רגשי הנחיתות גורמים לסגירות, לחוסר פתיחות כלפי עולמות רוחניים חרדיים של חב"ד ויהדות המזרח מחד גיסא, ושל חילוניות והשכלה מאידך גיסא. מי שבטוח בדרכו יכול גם להיפתח לעולמות אחרים ושונים. מותר להקשיב וללמוד ולגלות כי מהבחינה הרוחנית קיימת השקה, ואף יותר מזה, בין היצירה החסידית והמזרחית לבין תורת הרב קוק. ניתן לגלות את היופי בקשרים האישיים, בעדינות, במוסר החברתי, המפותחים בחלק מהחברה החילונית. ניתן גם לאמר כי לא באנו להתנגד, באנו פשוט לחבר, בין הזהות הישנה לזהות החדשה. באנו על מנת להיות דוגמה חיה כי אפשר גם אחרת, כי אפשר לא להישחק, להיות נאמנים לתורה ופתוחים לחברה, ויותר מזה, דרך התורה עוזרת לנו להגביל התנהגויות במישור החברתי, ומונעת תופעות של מאבקים אישיים ופוליטיקה עכורה.

אנחנו מתחזקים בעצם היותנו דוגמה, אולם יש כאן גם אחריות גדולה. לא חשוב מה נעשה, אילו מסגרות נקים, השאלה היא: "איך נעשה?". עד כמה נהיה פתוחים להקשיב וללמוד את עולמם התרבותי והרוחני של בני המקום, מנהגי העדות, צורות ההתנהגות, הזכרונות ועולם מחשבה. עד כמה לא נבהל מתופעות חיצוניות של צעקנות וחספוס, ונבין כי זו פשוט צורת התנהגות המסתירה מאחוריה נוער אמיתי וחושב, המתלבט ומחפש את דרכו. אם נמשיך להביט מהחוץ, להיות חסרי בטחון ולהיפגע, נאבק ונכשל. אם נהיה בטוחים, נעמיק שרשים, נעבוד ונשקיע, נגיע לבניית קהילה משלנו ואף מעבר לכך. אין מה לפחד מכל המסגרות שמסביב. להן הכספים, להן הכח והעוצמה, אולם מבפנים הן סובלות מתהליכים של הרדררות ערכית, חינוכית, אנושית. אם יהיה לנו מסר פנימי נצליח לבנות, גם לעצמנו, וגם לפרוץ לשכבות רחבות יותר. אם נאמר נכון את המסר שלנו - נצליח! החברה מסביב מעוניינת לשמוע, קיימת בה תחושה של צמא, של חוסר סיפוק

והתלבטות, עלינו רק להגיע אליה.

"ההקרבה" האישית - הכל תלוי בצורת ההסתכלות על החיים. יש מי שמחפש אתגרים ונבנה מהם, ויש מי שבורח ונדמה לו כי ימצא שקט ושלווה. האמת היא כי אתגר קיים בכל מקום, ומי שיברח מאתגר מסוג מסויים יאלץ להתמודד עם אתגר מסוג אחר. כל אדם יבחר לו את סוג האתגרים עימם הוא יכול ומתאים להתמודד. אין כופין, אין עדיפות לסוג של נתינה חברתית, אבל יש מחויבות לדרכה של תורה, שהיא דרך הנתינה והעשייה. מי שחושב רק על עצמו, ומתרחץ זאת בשם ילדיו, יכשל גם בחינוך. הילדים חשים את האוירה בבית, ומי שלא יתן, גם ילדיו לא יתנו, וממילא יהיו רחוקים מאוירה של תורה, גם אם יקיימו את כל המצוות כלפי חוץ. חיי תורה ונתינה חד הם, החממה הרוחנית אינה שלילית - היא פשוט אינה קיימת כדגע, ומי שחי בעיירת פיתוח חייב לפתח כלים אחרים כדי להתמודד עם חינוך ילדיו. יחסי המשפחה, האוירה הפנימית, הלימוד האישי עם הילדים, ההשקעה - אפילו הכלכלית - בחינוך, הנתינה של כל המשפחה, המעורבות החברתית, התחושה, דוקא במקום כזה, כי האחריות היא עלינו, כל אלו יבנו את ילדינו. במיוחד כאשר מדובר כבר בקבוצה. אנחנו לא הראשונים שנאלצים להתמודד עם חינוך במציאות קשה. ישנו גם צד מחשל עבור הילדים בצורת חיים כזו. הם חשים את הפער המוסרי בינם לבין הסביבה, ונוטים דוקא לכיוון היותר תורני. הגילויים החיצוניים של קללות ואלומות דוחים אותם, ותודעת היחודיות בונה אותם. הדבר תלוי, כמובן, בהדרכה שלנו, ובמבט שניתן להם על המציאות שסביבם. עדיף כמובן, שלא ירגישו מיוחדים ועליונים, אלא יגיעו גם הם לתחושה שיש להם תפקיד ושליחות לתת. אין דבר בונה יותר מאשר תחושה זו, ואפשר בהדרגה להגיע אליה, לפחות בחלק מהזמן. מצד שני, מותר גם להגביל. האחריות על חינוך ילדינו מוטלת רק עלינו, על כל משפחה בנפרד, ואין זה ענין להחלטה קבוצתית. ההורים צריכים להיות מספיק קרובים ורגישים כדי לחוש את רוחם של ילדיהם. אף אחר אינו צריך, וזה גם אסור, להתאבד מהבחינה הרוחנית. הגבול הוא דק, לא צריך להבהל מכל צורת התנהגות זמנית, אבל אם ילד מדרדר, מושפע, או להיפך, חש ניתוק ובדידות, עצבנות ועצבות בגלל השונות שלו - מותר להעביר אותו מסגרת, ואין סיבה לעשות זאת מתוך תחושה של כשלון. היית שליח - לתקופה מוגבלת, השליחות נגמרה ועכשיו עליך להתחזק. אפשר,

ורצוי, לתת כל הזמן חיזוק מהצד.

המסקנות למעשה - הדרך הראשונה להשתלבות בקהילה היא, לטפח מסגרות חינוכיות לצידן של הקיימות, לפני שנאבק בתוך ועם המסגרות הקיימות. מסגרת כזו תיתן לילדים את הזהות החברתית בנוסף להעשרה ולחיזוק. חשוב לדעת מה הוא סדר העדיפויות הנכון. ראשית, הבנין המשפחתי הפנימי, לאחר מכן מסגרות שלנו, שאינן פוגעות במסגרות קיימות, בהן אנו מבטאים את עצמינו ללא חשש, ורק לאחר מכן ההשתלבות בקהילה כפי שהיא, מתוך רצון לשנות. נכון, בקרית מלאכי אנחנו כבר לא תלמידי "אור - עציון" אלא בוגרי "אור - עציון". זוהי זכותנו לפעול כמו בכל מקום לטיפול החינוך, והישיבה אינה אחראית עלינו מבחינה רשמית - אולם, אנו מייצגים דרך. רגישות וזהירות כלפי הסביבה, רק יוסיפו כבוד לשמה של הישיבה, ויבהירו את פשטו של המושג "דתי-לאומי" כאמת. עלינו להבין כי הכללים הסוציולוגיים, שפועלים בחברה פתוחה, אינם זהים לפוליטיקה המקומית של ישובים קטנים בעלי זהות דתית לאומית ברורה וסגורה. עלינו להלך על החבל הרק שבין ייחוד ועממיות, לא לוותר על הייחוד שלנו, אבל גם לא להיות סגורים ומתנשאים. מסגרות שלנו במקום, תעזורנה להביא את המסר לכל בני העיירה, בעיקר אל הנוער, ללא רגשי נחיתות. עדיין אין מקום לתחושת עוצמה, עדיין אנו מיעוט בלתי מובן, ובעיקר - בלתי קבוע. עוד לא עברנו את מבחן הקביעות. רק קביעות תיצור את האמון, והנכונות לשיתוף פעולה, מצד הסביבה. אם נתחשב בכללים החיצוניים של המציאות, נוכל להפוך את הזמניות לקביעות. עלינו לעשות את המעבר מהעולם הרוחני-אידאי אל המציאות החברתית, מתוך רגישות והתחשבות בחברה. הדרך שלנו היא לא של שבירת כלים, ולא של הסתגרות. אם נלמד כיצד לפעול במציאות, נוכל גם לבנות מסגרות ייחודיות, וגם להקדין החוצה. אם נתעלם מהמציאות, נגיע לתחושה של נתק ורצון לעזוב או להסתגר. יש ללמוד את המציאות לפני שבאים לתקנה. לימוד הוא שלב ראשון לפני האהבה והנתינה, וגם אם לא לומדים סוציולוגיה בישיבה, פתיחות ורגישות - אישית, ובעיקר כללית - יעזרו לנו.

הגשמה חברתית - לב הציונות הדתית - יהיה מי שידגיש בתורת הדב זצ"ל (קוק) את לימודי התורה, את הצד הרוחני של גאולה טבעית, את עבודת ה'. יהיה לעומתו מי שידגיש את המסקנות הלאומיות של ישוב הארץ, גבולותיה והפתרונות הפוליטיים. אולם ליבו של התהליך הינו

התורעה הלאומית, והדרך לעורר אותה מחדש, לעודדה ולהפנותה לכיוונים הנכונים, היא דרך ההגשמה החברתית. יש צורך ברכנים הממשיכים את תורת הרב, באנשי רוח לסוגיהם, ויש גם צורך במתישבים ובפוליטיקאים - אולם העיקר, לב היצירה החינוכית שלנו צריך להיות אנשי חינוך, אנשים שתפקידם להאיר, לעודד, וקודם כל להפגש, להקשיב ולהבין. חינוך אינו נעשה רק בבית הספר או במוסדות חינוך שונים, עלינו להרחיב את החשיבה החינוכית שלנו, ומותר לנו ללמוד מתנועת החסידות שהיתה ביסודה תנועה עממית. ישנו חינוך רשמי, וישנו חינוך לא רשמי, אבל אין תחליף לדוגמא של חיים ביחד, אין תחליף לשליחות החברתית. אם לב הציונות הדתית זהו החינוך, ליבו של החינוך הוא ההגשמה החברתית, הן מצד הדוגמא האישית של המחנך, והן בזכות המפגש הישיר והיכולת להשפיע - כביכול בעקיפין - מצד אחד, ולהוות דוגמא מצד שני. גם מי ש"אינו מתאים" לחינוך, יכול למצוא בדרך החיים של שליחות חברתית, דרך של נתינה, תהא פרנסתו אשר תהא.